

ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ

Όταν
όλα κρέμονται
από μιά κλωστή

Έσαεί άτελείωτο ψηφιδωτό

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ-ΔΟΚΙΜΙΟ

- 1979 *Έλληνισμός και Δύση στό στοχασμό του Σεφέρη*, Κέδρος, γ' έκδοση 2014
- 1983 *Προφορική παράδοση και όμαδική δημιουργία. Τό παράδειγμα του Καραγκιόζη*, Κέδρος, δ' έκδοση 2008
- 1985 *Καρναβάλι και Καραγκιόζης. Οί ρίζες και οί μεταμορφώσεις του λαϊκού γέλιου*, Κέδρος, στ' έκδοση 2015
- 1989 *Τό πρόβλημα της παράδοσης*, Στιγμή, β' έκδοση Νεφέλη 2003
- 2003 *Η τρελή σοφία ή τά άνιέρα ιερά*, Νεφέλη

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

- 1995 *Σάν Μυθιστόρημα*, Κέδρος, ζ' έκδοση 2010
- 2000 *Έμεις οί Άλλοι*, Κέδρος, γ' έκδοση 2010
- 2007 *Τό βιβλίό του έργου και του χρόνου*, Κέδρος

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

- 2009 *Ένας χωρικός στή Νέα Υόρκη*, Ίνδικτος
- 2011 *Τό ζητούμενο του άνθρώπου*, Έκδόσεις Πατάκη
- 2014 *Ό νεοελληνικός διχασμός και τό μυστήριο της τέχνης. Ξαναβλέποντας δύο ταινίες του Λάκη Παπαστάθη*, Έκδόσεις Πατάκη
- 2015 *Γυρεύοντας στήν έξορία τήν πατρίδα σου*, Έκδόσεις Πατάκη
- 2018 *Ό Παπαδιαμάντης, ή Έλλάδα και ό κόσμος μας. Διάλογος φιλίας μέ τόν Λάκη Προγκίδη*, Έκδόσεις Πατάκη
- 2019 *Ένα άστόπαιδο στό σχολείο του Καραγκιόζη*, Έκδόσεις Πατάκη
- 2020 *Τό θαύμα και ή τραγωδία. Τό Είκοσιένα άπό τόν κόσμο του Όμήρου στήν παγκόσμια έπαρχία*, Έκδόσεις Πατάκη

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ

Όταν όλα κρέμονται
από μιά κλωστή
Έσαι άτελείωτο ψηφιδωτό

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια
Γιάννης Κιουρτσάκης, *Όταν όλα κρέμονται από μία κλωστή. Έσασί
άτελείωτο ψηφιδωτό*
Υπεύθυνη έκδοσης: Ύβονη Καρύδη
Επιμέλεια-διορθώσεις: Ευαγγελία Δάλκου
Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης
Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)
και Γιάννης Κιουρτσάκης, Αθήνα, 2021
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Δεκέμβριος 2021
KET Γ981 ΚΕΠ 872/21
ISBN 978-960-16-8852-7

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Αυτό πού γράφω, αυτό πού είμαι
μόνο έσύ μπορείς νά τό ολοκληρώσεις.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΣΜΑ	11
Σημεία τῶν καιρῶν	17
Ὁ συγγραφέας ἀπαντᾷ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (σέ) ἕναν ἀναγνώστη.	35
Εὐρώπη	53
Ὅταν ὅλα κρέμονται ἀπὸ μιά κλωστή	75
Ἀπορία ἀναγνώστη, ἀπορία συγγραφέα...	99
Λύσεις;	101
Νέα λογομαχία ἀναγνώστη – συγγραφέα	135
Ποιὸς σοῦ μιλάει ἐδῶ, ἀναγνώστη;	143
Ἑλλάδα	161
Φύση, ἄνθρωπος, πολιτισμός	215
Τί μοῦ συμβαίνει ὅσο σοῦ γράφω, ἀναγνώστη	232
Ἠθικὴ ἀνθρωπολογία.	237
Χρόνος, μνήμη, δημιουργία	261
ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ	289

ΠΡΟΛΟΓΙΣΜΑ

Εἶναι παράξενο πῶς τὰ βιβλία πού γράφουμε μᾶς ὀδηγοῦν ὅπου ἐκεῖνα θέλουν. Σημειώνεις μιάν ἰδέα πού σου ἴρθε, δέν ξέρεις ἀπό ποῦ. Ἔπειτα μιάν ἄλλη, ὄχι λιγότερο ἀδέσποτη. Ἐλεύθερα ἠλεκτρόνια γύρω ἀπό κάτι ἄγνωστο. Συνεχίζεις. Νέες ἰδέες συναντιοῦνται μέ παλαιότερες: μαντεύεις ἕναν κοινό πυρήνα. Νησίδες νοήματος ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ἀχνοφέγγει κάποιο ψηφιδωτό, ὅπου κάθε ψηφίδα ψυχανεμίζεται, λές, τήν ἐρχόμενη κι ἐτοιμάζεται νά τήν ὑποδεχτεῖ. Ἡ σκέψη ἄλλοτε συμπυκνώνεται σ' ἕναν ἀφορισμό δύο ἀράδων, ἄλλοτε ἀπλώνεται σ' ἕναν στοχασμό δύο σελίδων. Ἀλλά αὐτός ὁ στοχασμός ἔχει ἤδη γίνει ἕνα πλατύ ποτάμι πού διατρέχει ὅλα ὅσα ἔχεις γράψει ὡς τώρα. Ἔτσι ἰχνογραφεῖται ἕνα βιβλίο μέ ἀρχή, μέση καί τέλος.

Ἢταν διαβάζεις τό σχεδιάσμα σου, σέ περιμένουν πολλές ἐκπλήξεις. Βλέπεις ἕνα γραπτό πού εἰσβάλλει ἀπρόσκλητα στά χωράφια τῆς φιλοσοφίας, ἐσύ πού δέν τά πᾶς καλά μέ τίς ἀφηρημένες ἰδέες. Ἀκοῦς ἕναν τόνο διδακτικό, ἐσύ πού ξέρεις τόσο λίγα καί

ἀμφιβάλλεις ακόμα και για τοῦτα. Διακρίνεις ἓνα κείμενο πολιτικό, ἐσύ πού ἔζησες μιὰ ζωὴ μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτική. Ξαφνιαῖζεσαι μὲ τὴν πολεμικὴ φωνή πού ἀντηχεῖ πίσω ἀπὸ τίς γραμμές, ἐσύ ὁ εἰρηνόφιλος. Τρομάζεις διαπιστώνοντας ἐσύ, ὁ ἄνθρωπος τοῦ μέτρου, ὅτι ἡ σκέψη σου ἀκροβατεῖ πάνω σ' ἓνα σκοινὶ ἐρωτοτροπώντας μὲ τὴν οὐτοπία – κι ἄς θεωροῦσες φρόνιμο τὸν ἑαυτὸ σου.

Μὰ σύντομα ἀκοῦς μιὰν ἀντίπαλη φωνή πού ἔρχεται ἀπὸ ἓναν ἄγνωστο – ποιόν ἄλλον ἂν ὄχι ἀπὸ κάποιον μελλοντικὸ ἀναγνώστη πού, τό προαισθάνεσαι, θά διαφωνήσῃ μὲ ὅσα λές; Καί νιώθεις ἀπὸ τώρα τὴν ἀνάγκη νά τοῦ ἀπαντήσῃς, νά συνομιλήσετε πρόσωπο μὲ πρόσωπο οἱ δύο σας. Θά τά καταφέρετε; Πολύ ἀμφίβολο, ὅταν μάλιστα τοῦ ζητᾶς –ἄκουσον ἄκουσον– νά ὀλοκληρώσῃ ἓνα γραπτὸ πού ξέρεις πὼς δέν τοῦ ταιριάζει. Ἄραγε τί σέ κάνει νά ἐπιμένεις; Ἴσως μιὰ ἄλλη, βαθύτερη φωνή, πού σέ καλεῖ νά προχωρήσῃς μὲ κάθε τίμημα τό ἔργο πού ξεκίνησες. Κι ἄς πρόκειται νά ἀπελπίσῃ τόσους ἀναγνώστες! Κι ἄς ἀπελπίζει ἤδη κάποτε κι ἐσένα! Κι ὅμως αὐτὴ ἡ φωνή ἐπιμένει νά σοῦ λέει ὅτι τό ἔργο τοῦτο δέν τό ἔχεις ἀνάγκη μόνο ἐσύ, ἀλλά κι ἐκεῖνοι!

Πῶς θά ἰσορροπήσῃς τόσο διαφορετικὲς φωνές; Καί τί εἶναι ἐπιτέλους τό βιβλίο αὐτό πού ἀναβρῦζει αὐθόρμητα ἀπ' τό μυαλό καί ἀπὸ τὴν ψυχὴ σου; Λόγος ἀγιάτρευτης νοσταλγίας γιὰ ἓναν κόσμο πού χάθηκε –τό ξέρεις– ἀνεπιστρεπτί; Κριτικὴ τῆς ἐποχῆς

μας; Πολιτικό δοκίμιο; Κραυγή αγωνίας για τήν πορεία του σημερινού κόσμου; Έρωτική εξομολόγηση σέ μιάν Ελλάδα που σέ σαγηλεύει, σέ τρομάζει κι όλο σου ξεφεύγει; Λαχτάρα νά συναντηθεῖς μέ τόν άλλον άνθρωπο, όπου κι άν βρίσκεται, όποιος κι άν εἶναι; Φιλοσοφική περιπλάνηση στή χώρα τῆς οὐτοπίας; Ποιητικό ὄραμα μιᾶς δημιουργίας που νά ἔναρμονίζει τήν ὁμορφιά μέ τήν ἀναζήτηση μιᾶς ἀνθρώπινης ἀλήθειας; Μπορεῖ ὅλα αὐτά· μπορεῖ καί κάτι άλλο που ἀκόμα δέν τό ξέρεις.

Σίγουρα, ὅμως, ἐκεῖνο που ἀναδύεται ἀπό κάθε παράγραφο, φράση καί λέξη εἶναι, ἤ μᾶλλον εἶσαι, ἐσύ! Κι ἄς μὴν ἀναγνωρίζεις μέ τό πρῶτο ἕναν ἑαυτό που σου φανερώνεται συνεχῶς ἕνας ἄλλος! Ἄδιόφορο: τώρα πρέπει νά ἀφουγκραστεῖς αὐτόν τόν άλλον που μιλά μέ τή φωνή σου – ἐκεῖ δέν φωλιάζει ὁ πιό βαθύς σου ἑαυτός; Σέ αὐτό τό βάθος κρύβεται ὅ,τι πολυτιμότερο ἔχει, ἄθελά σου, σταλάζει στάλα στάλα σέ ὅλα ὅσα μαντεύεις πίσω ἀπό τίς ἀράδες. Κι ἄς συναισθάνεσαι ὅτι τό καθημερινό σου ἐγώ, μέ τίς ἀδυναμίες, τίς μικρότητες καί τίς ἀντιφάσεις του, δέν εἶναι ἄξιο γιά τοῦτο τό πολύτιμο. Τό ζητούμενο εἶναι νά ἐμφανιστεῖ αὐτός ὁ ἄλλος στό βιβλίο που θά παραδώσεις στους ἀναγνῶστες γιά νά τόν κρίνουν.

*
**

Αὐτή τήν ἐμπειρία ἔζησα, σκύβοντας ἐδῶ καί κάποια χρόνια πάνω σέ τοῦτο τό γραπτό, ἀφήνοντάς

το νά πάρει λίγο λίγο τή μορφή του και ξαναδουλεύοντάς το για νά διαυγάσω τό πνεῦμα πού ἔνιωθα νά τό ἐμψυχώνει.

Οἱ ψηφίδες πού τό συναπαρτίζουν συγκροτοῦν κάποιαν ἀλληλουχία, πού διακόπτεται ὥστόσο ἐδῶ ἢ ἐκεῖ ἀπό μιάν ἀντίθετη φωνή, ἢ ὁποία εἰσάγει ἕνα καινούργιο θέμα. Ὅμως κι ἐτοῦτο θά συναντηθεῖ σύντομα μέ τό πρῶτο, ὥσπου νά συνταιριαστοῦνε καί τά δύο μ' ἐκεῖνα πού θά ἀκολουθήσουν. Σέ ἕνα τέτοιο πλέξιμο κάθε ψηφίδα προμηνάει τίς ἐπόμενες καί φωτίζει ἀναδρομικά τίς προηγούμενες· ἡ καθεμιά παραπέμπει σέ κάθε ἄλλη, τήν ἐρμηνεύει, τή συμπληρώνει. Κι ὅλες, πιστεύω, συνέχονται, μέσα σέ κάθε κεφάλαιο καί ἀπό τό ἕνα κεφάλαιο στό ἄλλο, συνθέτοντας ἕνα ἐνιαῖο ἔργο – τό ὁποῖο εἶναι, ὥστόσο, ἀπό γεννησιμιοῦ του ἀνοιχτό καί ἐσαεῖ ἀνολοκλήρωτο.

Μιά σύνθεση αὐτοῦ τοῦ εἴδους συνεπάγεται μοιραῖα ἐπικαλύψεις καί ἐπαναλήψεις. Πῶς θά γινόταν διαφορετικά, ἀφοῦ ὅλα τά βιβλία μου λένε, κατά βάθος, τά ἴδια πράγματα μέ ἄλλον τρόπο, ὅπως τό ἔχω γράψει πρὶν ἀπό χρόνια; Ἄν σ' ἕνα κεφάλαιο τοῦ παρόντος πρόσθεσα τόν χαρακτηρισμό «Παραλλαγές σ' ἕνα θέμα», ἐτοῦτος ἀληθεύει γιά ὅλο τό βιβλίο, γιά ὅλη τή δουλειά μου, πού θά μποροῦσε τελικά νά κοιταχτεῖ, παρά τίς χτυπητές θεματικές, μορφικές καί εἰδολογικές διαφορές τῆς κάθε συγγραφῆς, ὡς ἕνα μοναδικό βιβλίο.

Γιά τόν ἴδιο λόγο δυσκολεύτηκα συχνά νά ἀποφασίσω ἂν τούτη ἢ ἐκείνη ἢ ψηφίδα ταίριαζε καλύτερα στό κεφάλαιο ἢ στή θέση ὅπου τήν ἔβαλα ἢ ἄλλου. Δέν εἶμαι διόλου βέβαιος πώς βρῆκα πάντα τή σωστή λύση. Ἀλλά κι αὐτή ἢ ἀμφιβολία εἶναι ἀναπόφευκτη, ἐφόσον ὅλα εἶναι ἐδῶ ἀλληλεξαρτώμενα.

Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ λοιπόν νά περιπλανηθεῖ ἀνετα ἀπό κεφάλαιο σέ κεφάλαιο καί ἀπό ψηφίδα σέ ψηφίδα, γιά νά τρυγήσει τό δικό του μέλι – αὐτό προσιδιάζει στή φύση τοῦ βιβλίου. Ἀλλά μόνο μιᾶ συνεχῆς ἀνάγνωση ἀπό τήν ἀρχή ὡς τό τέλος θά τοῦ ἐπιτρέψει νά γνωρίσει τήν περιπέτεια ἑνός στοχασμοῦ πού ἔδωσε, θαρρῶ, στό σύνολο τήν ἐσωτερική του συνοχή: αὐτό τό ἀλλόκοτο πηγαινέλα ἀπό τήν ἄκρα ἀπόγνωση σέ μιάν ἀνεξήγητη, παράλογη πιθανῶς, ἐμπιστοσύνη στίς δημιουργικές δυνάμεις ἀμέτρητων ζωντανῶν ἀνθρώπων, ἀλλά καί ὅσων νεκρῶν ζοῦνε μέσα μας καί μιλοῦν μέ τή φωνή μας καί ὅλων τῶν ἀγέννητων πού περιμένουν... Καί τό πιό παράδοξο εἶναι πώς ἡ ἐμπιστοσύνη πείσμωνε καί θέριευε ὅσο βαθύτερα ἔνιωθα τήν ἀπόγνωση! Αὐτό γίνεται, νομίζω, φανερό ὅσο τό βιβλίο βαδίζει πρὸς τό τέλος του.

Τίς ἀναρίθμητες ὀψεις, ἐκδοχές καί ἀποχρώσεις αὐτοῦ τοῦ δράματος κι αὐτοῦ τοῦ θαύματος δοκίμασα νά τίς κάνω αἰσθητές μέ τίς «παραλλαγές» μου. Ἄν ὁ ἀναγνώστης καί προπαντός ἡ ἀναγνώστρια (ἅς παραμερίσω ἐπιτέλους τήν παλιά, ἄκρως συμβατική ἀναφορά «στόν ἀναγνώστη»!) ἀναγνωρίσουν ἐδῶ

κάτι από τή δική τους ύπαρξη στόν κόσμο· άν ό κα-
θένας καί ή καθεμιά έμφυσήσουν στό μυστήριο πού
ψηλαφῶ τό ξεχωριστό προσωπικό τους νόημα, τότε
τό άτελεύτητο ψηφιδωτό πού μόλις άρχισε θά έχει
έκπληρώσει τίς πιό παράτολμες προσδοκίες τοῦ δη-
μιουργοῦ του.

ΣΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΙΡΩΝ

Κι ὅμως πρέπει νά λογαριάσουμε κατά ποῦ προχωροῦμε.

Γιώργος Σεφέρης

1

Στή δεκαετία τοῦ 1840 οἱ Γάλλοι ἀποικιοκράτες κατέκτησαν κάποια νησιά, χαμένα στόν ὠκεανό τῆς Πολυνησίας – τά βάφτισαν Μαρκίζες. Φιλοδοξώντας νά ἐκπολιτίσουν τούς πρωτόγονους ἰθαγενεῖς, ἀπαγόρευσαν διά νόμου τά πατροπαράδοτα τατουάζ μέ τά ὁποῖα κεντοῦσαν ὅλο τό κορμί τους: μιά τέχνη γιά κείνους ἱερή, δοσμένη, καθώς πίστευαν, ἀπό τούς θεούς τους. Αὐτήν μάθαινε κάθε γενιά, γράφοντας στό δέρμα της, πάλι καί πάλι, τόν ἀέναο κοσμικό κύκλο τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου.

Στά 2020 οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν Εὐρωπαϊῶν καί ἀναρίθμητοι ἔνοικοι τῆς πλανητικῆς μας ἐπαρχίας γράφουν ἐπίσης ποικίλα τατουάζ στό σῶμα τους, εἴτε γιά νά ἀκολουθήσουν τή μόδα εἴτε ἴσως ἀπό μιά κρυφή ἀνάγκη.

Ποῦ πῆγαν οἱ «πρωτόγονοι»; Πῶς γίναν οἱ «πολιτισμένοι»;

2

Κάποτε τά τρύπια παντελόνια ἦταν φτώχεια. Σήμερα εἶναι μόδα. Κάποτε οἱ ἀνεμόμυλοι ἄλεθαν σιτάρι. Σήμερα γυρίζουν γιά τόν τουρισμό. Κάποτε τά φουγάρα τῶν τραίνων ξερνούσανε καπνούς. Σήμερα

στολίζουν τραινάκια που περιφέρουν στίς πόλεις μας τουρίστες.

3

Άκόμα χτές οί πλανόδιοι γυρολόγοι –παλιατζήδες, γανωτήδες, στρωματάδες, μανάβηδες, ψαράδες– διαλαλοῦσαν τήνπραμάτεια ἢ τίς ὑπηρεσίες τους, καθένας μέ τήν ξεχωριστή φωνή του, στό βάθος τῆς ὁποίας ἀντηχοῦσε μιά φωνή ὁμαδική – ἐκεῖνη τοῦ ἀμανέ, τῆς ψαλμωδίας ἢ τοῦ Καραγκιόζη...

Σήμερα οί γυρολόγοι κλείστηκαν σέ φορτηγάκια καί, ἀντί γιά τή φωνή τοῦ καθενός, ἀκοῦμε μιά πανομοιότυπη ἠχογραφημένη ἀγγελία ἢ ἓνα συνθηματικό κορνάρισμα. Ἡ μηχανή στή θέση τοῦ ἀνθρώπου. Τό σῆμα στή θέση τῆς φωνῆς.

4

Ἄλλοτε οί γονεῖς μάθαιναν στά παιδιά τους τό ἀλφαβητάρι τῆς ζωῆς (ὅσο τό εἶχαν κι ἐκεῖνοι μάθει). Σήμερα ἄμαθα παιδιά μαθαίνουν στούς γονεῖς τους νά χειρίζονται τόν ὑπολογιστή.

5

Σέ παλαιότερους καιρούς ἡ οἰκογένεια συναθροίζόταν τό βράδυ γύρω ἀπό τό τζάκι, ὅπου γυναῖκες καί ἄντρες ἔσκυβαν πάνω σ' ἓνα ἐργόχειρο ἢ χειροτέχνημα, κουβέντιαζαν, ἔλεγαν παραμῦθια... Ἦρθε τό ραδιόφωνο, γύρω ἀπό τό ὁποῖο ὅλοι συγκεντρώνο-

νταν για να ακούσουν τίς ειδήσεις, ένα τραγούδι, μιάν ιστορία, ένα θεατρικό μονόπρακτο... Ήρθε και ή τηλεόραση, πού μάζεψε πάλι τήν οικογένεια μπροστά στή μικρή όθόνη. Από τότε οι όθόνες πλήθυναν στοχεύοντας διαφορετικά γούστα και απομονώνοντας κάθε μέλος τής οικογένειας στή γωνιά του. Μά τώρα σέ κάθε όθόνη εισβάλλουν απρόσκλητα άμέτρητοι άγνωστοι: διαφημιστές, τεχνολογικοί ίοί, χάκερς, πειρατές τής ιδιωτικῆς ζωῆς, σπιούντοι πού κλέβουν κάθε μας μυστικό, «φίλοι» πού δέν τούς ἔχουμε συναντήσει μήτε μιά φορά και πού αύριο μπορεῖ νά μάς βρίζουν στό διαδίκτυο.

6

Μνήμη Μίνας Ζάννα

Χτές, όταν ή γιαγιά ἐπισκεπτόταν τά ἐγγονάκια της, ἐκεῖνα ἔτρεχαν νά τήν καλωσορίσουν, νά δοῦν τό δῶρο της, ν' ακούσουνε τό παραμύθι της. Σήμερα σπάνια ἀντιλαμβάνονται πώς ἔχει μπεῖ στό σπίτι, καθώς δέν ξεκολλοῦν τό βλέμμα ἀπό τήν ταμπλέτα.

7

Παλαιότερα, όταν ἕνας Ἀθηναῖος συναντοῦσε στόν δρόμο ἕναν γνωστό, κοντοστεκόταν για νά τόν χαιρετήσῃ και νά κουβεντιάσουν. Στίς μέρες μας δυσκολεύεται και νά τόν δεῖ, ἔτσι πού βαδίζει μέ τό κινητό στό αὐτί, ἀκούγοντας τά λόγια ἑνός ἀφαντοῦ συνομιλητῆ.

Πρίν από κάποια χρόνια οί "Έλληνες τραγουδούσα-
με τά βράδια στίς ταβέρνες. Σήμερα αναγκαζόμα-
στε νά άκούμε όλο και συχνότερα μιάν ήχογραφη-
μένη μουσική, πού δυσκολεύει τόν καθένα νά κατα-
λάβει τί τοῦ λέει ό διπλανός του.

Άλλοτε οί έκδρομές στήν έλληνική ύπαιθρο γίνονταν
μέ πεζοπορίες, γαιδουράκια, φορτηγά, κατάμεστα
λεωφορεΐα. Ή οίκογένεια ή ή παρέα έφτανε άποκα-
μωμένη στήν πλαγιά κάποιου βουνού ή σ' ένα άκρο-
γιαλί. Έστρωνε κάτω από τά πεῦκα ένα πρόχειρο
τραπεζομάντιλο μέ τό φαγητό της, πού τό μοιραζό-
ταν κάποτε μέ τή διπλανή παρέα. Κουβέντιαζαν,
τραγουδοῦσαν, χόρευαν, έπαιρναν έναν ύπνάκο, περ-
πατοῦσαν στό βουνό, βουτούσανε στή θάλασσα και
χαίρονταν τό άεράκι πού σκόρπιζε μυρωδιές πεύκου,
σχίνου και θυμαριού.

Οί σημερινές μας έκδρομές είναι προπάντων μιá
άπόπειρα ιδιωτικῆς φυγῆς από τή μεγαλούπολη: κά-
θε φαμίλια, κάθε ζευγάρι μέσα σέ ένα αυτοκίνητο
κουτί. Σπεύδουμε νά γλιτώσουμε από τά καυσαέρια
του γείτονα πού ταξιδεύει δίπλα μας, για νά άράξου-
με στό «έξοχικό» μας. Άπολαμβάνουμε λίγες μέρες
ξεγνοιασιᾶς, προτού κλειστοῦμε πάλι στό μεταλλι-
κό μας κέλυφος, πού θά μάς ξαναφέρει στό διαμερί-
σμα τῆς πόλης.

Στά τραϊνα τῆς Εὐρώπης, ἄλλοτε, πιάναμε εὐκόλα τὴν κουβέντα μὲ τὸν ἄγνωστο ἢ τὴν ἄγνωστη πού καθόταν ἀπέναντί μας στό κουπέ. Ἔτσι γεννιόταν κάποτε μιὰ ἐνδιαφέρουσα γνωριμία, μιὰ ἀλληλογραφία, μιὰ φιλία, ἓνας ἔρωτας...

Στά σημερινὰ τραϊνα μεγάλης ταχύτητας, πού ἔχουν γίνει μιὰ ἐνιαία καμπίνα κατ' εἰκόνα τοῦ ἀεροπλάνου, δέν εἶναι βέβαιο ἂν θά χαιρετηθοῦμε μὲ τὸν διπλανό μας. Κι ὅσο κρατάει τὸ ταξίδι, μᾶλλον θά ἀποφύγουμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον: αὐτός θά σκύψει στὸν ὑπολογιστή, στό περιοδικό ἢ στό βιβλίο του. Κι ἐμεῖς θά κάνουμε τὸ ἴδιο.

Στίς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα τά λεγόμενα bains mixtes (ἤγουν τά μεικτά θαλάσσια μπάνια ἀντρῶν καί γυναικῶν) ἀποτελοῦσαν ἀκόμα, γιά πολλούς, μιὰ προσβολή στά χρηστά ἤθη. Κι ὅταν ἐπιτέλους αὐτά καθιερώθηκαν, τὸ ὀλόσωμο μαγιό ἔγινε ὑποχρεωτικό γιά ἀντρες καί γυναῖκες. Πολύ ἀργότερα ἐπιβλήθηκε τὸ γυναικεῖο μπικίνι, πού κι αὐτό θεωρήθηκε ἀρχικά προκλητικό, ὥσπου νά γενικευτεῖ ἡ χρήση του. Στίς δεκαετίες τοῦ '70 καί τοῦ '80 οἱ παραλιές τῆς Μεσογείου γέμισαν μὲ γυμνόστητες γυναῖκες, ἐνοχλώντας καί πάλι τοὺς σεμνότυφους, ὡς τὴν ὥρα πού κι αὐτὴ ἡ μόδα ἔγινε μὲ τὴ σειρά της ἀνεκτή, προτοῦ ξεθυμάνει στά ἐπόμενα χρόνια.

Νά όμως πού, τό καλοκαίρι τοῦ 2016, κάποιες μουσουλμάνες τόλμησαν νά κολυμπήσουν σέ παραλίες τῆς νότιας Γαλλίας μέ μιάν ἀλλόκοτη φορεσιά πού σκέπαζε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ σώματός τους – οἱ δημοσιογράφοι τό βάφτισαν «μπουρκίνι». Πολλοί «αὐτόχθονες» Γάλλοι διαμαρτυρήθηκαν καί κατήγγειλαν τό φαινόμενο στούς τοπικούς δημάρχους. Κι ἐκεῖνοι ἀπαγόρευσαν τό μπουρκίνι. Μέ τήν αἰτιολογία, τούτη τή φορά, ὅτι αὐτό τό «ἐπιδεικτικό» ἰσλαμικό σύμβολο εἶναι ἀσυμβίβαστο μέ τό γαλλικό κοσμικό κράτος (État laïque: «οὐδετερόθησκο» μεταφράζουν οἱ παρ' ἡμῖν σοφοί). Ἀλλά τό πῶς νόστιμο εἶναι ὅτι κάποιιοι δήμαρχοι ἔκριναν ὅτι τό μπουρκίνι προσβάλλει τά... χρηστά ἦθη!

12

Στή δεκαετία τοῦ '60 πολλοί προοδευτικοί διανοούμενοι τῆς Εὐρώπης ἔβλεπαν στό ὁμαδικό παραλήρημα τοῦ πλήθους γιά τό ποδόσφαιρο, ἰδίως στίς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, τό «ὄπιο τοῦ λαοῦ», μέ τό ὁποῖο οἱ τοπικές δικτατορίες νάρκωναν τήν κοινή τους γνώμη γιά νά ξεχνάει τά βάσανά της.

Σήμερα ἀρχηγοί «προηγμένων» κρατῶν ἀλλά καί προβεβλημένοι διανοητές συμμετέχουν στό πανηγύρι, κάθε φορά πού ἡ «ἐθνική» (ἄν καί πολυφυλετική) ὁμάδα ποδοσφαίρου τῆς χώρας τους θριαμβεύει διεθνῶς, πιστεύοντας πῶς ἔτσι ἀναζωογονοῦν ἕνα «ἐμεῖς» πού ὅσο πάει καί φουραίνει.

Πρὶν ἀπὸ πενήντα ἢ ἑξήντα χρόνια ἔγκριτοι πολι-
τειολόγοι δίδασκαν στὰ πανεπιστήμια τῆς Ἑσπε-
ρίας ὅτι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ἦταν ἀσυμβίβα-
στο μὲ τίς κοινωνίες τῶν ὑπανάπτουκτων χωρῶν, ἢ
οἰκονομικὴ πρόοδος τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦσε καθε-
στῶτα μὲ πυγμὴ.

Σήμερα, ὅταν αὐτὰ τὰ καθεστῶτα ἀποδείχθηκαν
διεφθαρμένα, ἐνῶ ἡ ἀναπτυγμένη Δύση βιώνει πρω-
τόγνωρες δοκιμασίες, ἔλο καὶ πῶ πολλοὶ φιλόσοφοι,
κοινωνιολόγοι, πολιτειολόγοι, οἰκονομολόγοι ἀνα-
ρωτιοῦνται ἂν ὁ προηγμένος χρηματοπιστωτικὸς κα-
πιταλισμὸς εἶναι συμβατὸς μὲ τὴ δημοκρατία.

Πόσο γρήγορα φθίρεται σήμερα στὰ μάτια μας ὁ
συμπαθέστατος, χτές, πολιτικὸς! Πῶς γίνεται ἀπω-
θητικὸς ἀκόμα καὶ γιὰ ὅσους τὸν ψηφίσαμε καὶ τὸν
παινέψαμε! Μήπως, ὠστόσο, οἱ ἀλλεπάλληλες
διαψεύσεις τῶν προσδοκιῶν μας ἔχουν ἀλλοιώσει
πρῶτα τὸ δικὸ μας βλέμμα; Μήπως ὁ πολιτικὸς πού
τὴ μιά μέρα τὸν ἐπευφημοῦμε καὶ τὴν ἄλλη τὸν λοι-
δοροῦμε δὲν εἶναι παρὰ τὸ εἶδωλο τοῦ ρευστοῦ μας
ἑαυτοῦ;

Τὸ ζάπινγκ ἔχει γίνει ἡ κοινὴ μας μοίρα. Δέν μιλοῦ
γιὰ τηλεόραση, ἀλλὰ γιὰ κάθε πράξη ἢ χειρονομία

τῆς καθημερινῆς ζωῆς μας. Λές κι ἔχουμε γίνει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι αὐτοκινούμενα νευρόσπαστα, τόσο ἀχώριστα ἀπό τό τηλεχειριστήριό μας ὥστε νά μή διακρίνουμε τό ἀόρατο νῆμα πού μᾶς συνδέει μέ τά ἀεικίνητα καί φευγαλέα εἶδωλα ἐνός κόσμου θρυμματισμένου, καθένα ἀπό τά ὁποῖα σβῆνει μέσα σέ μιὰ στιγμή τό προηγούμενο.

16

Στή νιότη μου ἓνα βιβλίο δέν ἦταν ἀπλῶς ἓνα πολύτιμο ἀπόκτημα, ἀλλά ἓνα δῶρο χαρισμένο σ' ἐμᾶς προσωπικά ἀπό τό Ἄγνωστο, πού γινόταν μέρος τῆς ὑπαρξῆς μας καί κάποτε τή μεταμόρφωνε. Τέτοια φαινόμενα σπανίζουν ὅταν τά βιβλία (τά CD, τά DVD κτλ.) προσφέρονται δωρεάν ἀπό τίς ἐφημερίδες, ὡσάν προϊόντα μέ ἡμερομηνία λήξεως, πού ἡ μοίρα τους εἶναι νά πεταχτοῦν ἢ νά μείνουν ἀδιάβαστα στό ράφι. Ἄραγε τούτη ἡ κατάσταση δέν ἐπηρεάζει τόν τρόπο πού διαβάζονται –ἀλλά καί γράφονται– σήμερα τόσα βιβλία;

17

Κινητό τηλέφωνο. Λόγια πού πετοῦν στόν ἄνεμο, κοινοποιώντας στόν πασαένα τά ἀσήμαντα ἢ τά ἀπόκρυφα μιᾶς ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ἔπεα πτερόεντα. Ποιός Ὀμηρος θά τά διασώσει; Καί γιατί θά τά διέσωζε; Ἀλλά ἔχουμε πιά ἀνάγκη ἀπό ἓναν Ὀμηρο;

Στόν ηλεκτρικό σιδηρόδρομο. Μιά γυναίκα φωνάζει στό κινητό της: «Αύτή τή στιγμή βρίσκομαι στό Mall!» Όλοι μέσ στό βαγόνι ξέρουν πώς λέει ψέματα – όλοι, έκτός από τό πρόσωπο πού τήν άκούει δίχως νά τή βλέπει.

Άλλος στό κινητό – καταμεσήσ τοῦ δρόμου: «Έχω μιάν ώρα ελεύθερη γιά νά κάνουμε έρωτα ή ό,τι γουστάρεις». Άκύρωση τής διάκρισης ανάμεσα στόν ιδιωτικό και στόν δημόσιο χώρο; Όχι μόνο: άκαριαία κατάργηση άμφοτέρων.

Όταν, ακόμα χτές, αναζητούσαμε μιá σημαντική γιά έμας πληροφορία, χρειαζόταν νά έπισκεφθοῦμε βιβλιοθήκες και αρχεία, ταξιδεύοντας ένίοτε στην άλλη άκρη τοῦ κόσμου.

Σήμερα αυτό μπορεῖ νά γίνει αυτοστιγμαί μέ ένα κλικ. Κι αν λησμονήσουμε τήν απάντηση πού ζητούσαμε, τήν ξαναβρίσκουμε έπαναλαμβάνοντας τήν ίδια κίνηση.

Πόσο έχουν πληθύνει οι γνώσεις μας! Άραγε πόσο βάθυνε ή γνώση μας;

Ἀναλογισθεῖτε λιγάκι τήν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου ναοῦ πού ἤρθατε νά ἐπισκεφθεῖτε. Στήν ἀρχή ἦταν ἀφιερωμένος στή λατρεία ἑνός θεοῦ – γύρω του συναθροίζοταν ἡ πόλις γιά νά τοῦ προσφέρει θυσίες καί νά τόν ὑμνήσει, ἐνισχύοντας ἔτσι τή συνείδηση τοῦ συλλογικοῦ της ἑαυτοῦ. Οἱ αἰῶνες πέρασαν, ὁ χριστιανισμός ξεθεμελίωσε τόν ἀρχαῖο ἑλληνισμό, ὁ ναός ρήμαξε ἢ ἔγινε ἐκκλησία τῆς νέας θρησκείας. Πέρασαν πάλι κάμποσοι αἰῶνες, ἡ καινούργια πίστη πῆρε κι ἐκείνη νά φυραίνει, ὁ ναός ἔγινε μνημεῖο πού τό θαύμαζαν οἱ φωτισμένοι Εὐρωπαῖοι (ὅταν δέν τό λεηλατοῦσαν γιά νά μεταφέρουν τούς θησαυρούς του στά μουσεῖα τους).

Καί σήμερα; Σήμερα δέν ὑπάρχει, νομίζω, ἄνθρωπος πού νά μή δηλώνει σεβασμό γιά τό σεπτό μνημεῖο. Οἱ σπουδαγμένοι ὅλης τῆς γῆς ἐγκωμιάζουν τόν πολιτισμό πού δημιούργησε, ἀχώριστα ἀπό ἐκεῖνο, τή δημοκρατία, τή φιλοσοφία, τήν τραγωδία. Πολιτικοί καί ἀρχαιολόγοι μεριμνοῦν γιά τήν «ὕγειονομική» του προστασία, ἀπαγορεύοντας στά τουριστικά πλήθη νά τό ἀγγίξουν ἢ ἔστω νά τό πλησιάσουν.

Μήπως, ὥστόσο, ἔχει ἀλλάξει κάτι πιό βαθύ; Μήπως, γιά τούς περισσότερους ἀνάμεσά μας, αὐτή ἡ πολυθρόνητη («πολιτιστική κληρονομιά») ἔχει καταντήσει ἕνα ἐμπορεύσιμο, τουριστικό, καταναλωτικό προϊόν; Μήπως ὁ θαυμασμός τοῦ μέσου τουρίστα

έξαντλεϊται, κατά κανόνα, στη δυνατότητα νά φωτογραφίζει τό μνημεϊο, δίχως νά τό άγγίξει – άραγε πόσο τό μνημεϊο «άγγίξει» αυτόν τόν ίδιον, όταν τό θωρεϊ από μακριά, στη γιγάντια τηλεοθόνη πού πάει νά γίνει ό κόσμος;

22

“Ολα τηλεόραση / δύσκολα ’γγίζεις κάτι από κοντά, έγραφε ό Σεφέρης, βλέποντας τούς φωταγωγημένους ούρανοξύστες τής Νέας Υόρκης νά άδειάζουν τή νύχτα και νά «μένουν χωρίς ψυχή». Άλλά και ή σχέση τοῦ σημερινοῦ αυτοκινούμενου ανθρώπου μέ τή φύση δέν είναι μήπως κι αυτή μιá σχέση «τηλεοπτική»; “Όσα πανέμορφα κι άπίστευτα ποικίλα τοπία κι άν διασχίζει, «δύσκολα ’γγίξει κάτι από κοντά». Για νά άγγίξει τό δέντρο, τήν πέτρα και τό χῶμα, πρέπει νά ξαναπιάσει από τήν αρχή μέ έναν καινούργιο τρόπο τήν κοπιαστική πεζοπορία τῶν προγόνων του.

23

«Η βιομηχανία τοῦ γάμου στην Ελλάδα [!] είναι ένας έξαιρετικά έλκυστικός τουριστικός προορισμός για τούς Κινέζους», διαβάζω σέ ρεπορτάζ έγκριτης διεθνοῦς έφημερίδας. Άλλά γιατί εκπλήσσομαι; Η σοβαρότερη, ίσως, ελληνική έφημερίδα μήπως δέν μάς πληροφορεϊ ότι «οί ξένοι αγοράζουν και πάλι Ελλάδα»; Και ό πρόεδρος Μακρόν, πού επέπληξε

διακριτικά τή χώρα μας για τό άνοιγμά της στίς κινεζικές έπενδύσεις, δέν ταξίδεψε μήπως λίγο άργότερα στην Κίνα, προσπαθώντας, σύμφωνα μέ τήν ίδια διεθνή έφημερίδα, νά τής «πουλήσει Γαλλία»;

24

Πώς ό ταξιδιώτης πού διψούσε για ένα άλλο με-
ταλλάχθηκε ραγδαία σέ (τηλε)κατευθυνόμενο τουρί-
στα – σ' έσάς, όπως και σ' έμένα! Καί μή γελαστού-
με όταν, βγαίνοντας από τό άεροδρόμιο όπου προ-
σγειωθήκαμε –πού τόσο μοιάζει μ' εκείνο άπ' όπου
άπογειωθήκαμε– αντικρίζουμε τόπους έξωτικούς.
Γιά νά φιλοξενήσει ή ψυχή μας τούτο τό άλλο, θά
χρειαζόταν νά ξεφύγει όχι μόνο από τήν ά-τοπία τών
άναρίθμητων τεχνητών χώρων πού μās περιβάλλουν
κάθε μέρα, αλλά προπάντων από τήν άτοπία τού ναρ-
κισσευόμενου αύτοειδώλου μας.

25

Nusquam est qui ubique est [=Δέν είναι πουθενά
όποιος είναι παντού], προειδοποιούσε πρίν από δύο
χιλιάδες χρόνια ό Σενέκας. Αύτήν άκριβώς τήν αί-
σθηση δέν μās δίνουν, κάθε στιγμή, οί σύγχρονες μα-
γικές τεχνολογίες, πού καταργούν όχι μόνο τίς άπο-
στάσεις ανάμεσα στους πιό άπομακρυσμένους τό-
πους, αλλά τό ίδιο τό βίωμα τού τόπου; Ή άτοπία
δέν είναι άραγε ή άλλη όψη τής παντοπίας;

Στήν αὐγή μιᾶς νέας χιλιετίας ὁ κόσμος μας δείχνει ξανά τό τραγικό του πρόσωπο. Κατάρρευση τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ». Δίδυμοι Πύργοι. Παγκόσμια κυριαρχία ἑνός ἀνεξέλεγκτου καπιταλισμοῦ. Οἰκονομικές κρίσεις. Τρομοκρατία. Οἰκολογική καταστροφή...

Πῶς ἔφτασε ἐδῶ ὁ κόσμος ποῦ τόσα ὑποσχόταν; Μήπως οἱ κρίσεις ποῦ μᾶς δέρνουν εἶναι μία καί μοναδική, ποῦ ἀπορρέει ἀπό τήν ὕβρη τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ὄλων μας – μία κρίση ἀνθρωπολογική; Αὐτό τό ἐρώτημα βασανίζει τόν συγγραφέα, καθώς περιπλανιέται στίς πολιτείες τοῦ κόσμου μας, βλέποντας τόν ἀνθρωπο νά μεταλλάσσεται σέ μηχανή, τόν πολίτη σέ καταναλωτή, τόν ταξιδιώτη σέ τουρίστα, τόν μετανάστη σέ πρόσφυγα... Πῶς νά μήν ἀποδυναμώνονται οἱ δημοκρατικές ἀξίες εἰς ὄφελος αὐταρχικῶν καθεστώτων; Τό ἀνά χεῖρας βιβλίο δέν ὑποστηρίζει κάποια ἰδεολογία οὔτε προτείνει λύσεις. Ὅσα θά διαβάσετε ἐδῶ εἶναι ἕνα ἀτελές ψηφιδωτό κατ' εἰκόνα τοῦ κατακερματισμένου κόσμου μας, γιά τόν ὁποῖο καμία ὀριστική κρίση δέν εἶναι θεμιτή. Τίποτε περισσότερο ἀπό μία πρόσκληση σέ διάλογο στούς καιρούς τῶν παράλληλων μονολόγων: ἕνα γράμμα ποῦ ὁ συγγραφέας ἀπευθύνει σέ κάθε ἀναγνώστη, περιμένοντας ἀπό ἐκεῖνον νά τό συζητήσει, νά τό κρίνει, νά τό ἀντικρούσει καί προπαντός νά τό ὀλοκληρώσει. Τό ζητούμενο: μία συλλογική δημιουργία ποῦ ἴσως μᾶς βοηθήσει νά συναισθανθοῦμε βαθύτερα ἀπό ποῦ ἐρχόμαστε, ποῦ βρισκόμαστε καί ποῦ πᾶμε, γιά νά ζήσουμε μία ζωή πιό ἀξια νά βιωθεῖ.

ISBN 978-960-16-8852-7

Βοηθ. κωδ. μηχ/σης 12852

